

Анатолій Зорко

в.о. доцента кафедри живопису та композиції НАОМА

Рекомендації щодо виконання ескіза картини на здобуття ступеня бакалавра

Анотація. У статті розглянуто характерні типи композиційної побудови, означено основні етапи виконання живописного ескіза, викладено рекомендації щодо створення композиції ескіза до сюжетної картини.

Ключові слова: композиція, живописний ескіз, контраст, тон.

Живописна бакалаврська робота є завершеним художнім твором, що демонструє набуті студентом навички і знання з методики роботи над картиною за попередні роки навчання. Майбутній художник має виявити не тільки фахове зростання, а й своє світосприйняття, власний світогляд, загальну мистецьку культуру. Адже на розвиток творчої особистості були спрямовані навчальні завдання попередніх фахових курсів, зокрема теоретичні курси з історії мистецтва, якими передбачене освоєння історично складних зразків композиційної побудови картини. Тільки опанувавши надбані визначні митців минулих століть, молодий художник може починати самостійні оригінальні пошуки.

Кожний стильовий напрямок має свою відповідну побудову композиції. Доба Ренесансу виробила врівноважену, симетричну, пропорційно виважену композицію (Леонардо да Вінчі — “Тайна вечеря”). XVII століття дало різні композиційні зразки. Барокова композиція будується переважно по діагоналі, що надає їй експресивного руху, драматизму, яскраво виражених емоцій. Цьому сприяють і патетичні жести та експресивні вирази облич персонажів. Характерним прикладом може слугувати творчість фламандця П.-П. Рубенса, твори якого позначені нестримною живописною стихією (“Воздвиження хреста”, “Полювання на тигрів”).

Для творчості сучасника П.-П. Рубенса француз Н. Пуссена характерний класицистичний напрямок. Композиція будується за чітко вираженою вертикальною або горизонтальною лінією, застосовуються локальні кольори, в передачі емоцій переважає стриманість та філософський спокій (“Аркадські пастухи”). Такі тенденції зберігаються у творчості неокласицистів початку XIX ст. Яскравий приклад цього становить творчість француза Давида (“Клятва Гораціїв”). Поруч із формальними ознаками (статична врівноважена композиція, в центрі якої червоним акцентом виділено головного героя, перевага лінійного початку, спокійні світло-тіньові контрасти, що передають скульптурну пластичність зображених постатей, емоційна стриманість) декларується і головна ідейна сутність класицизму — перевага громадянських інтересів над особистими.

На початку XIX ст. як реакція на раціоналізм естетики класицизму виникає романтизм. Композиція романтичної картини діаметрально протилежна класицистичній. У ній немає одного головного героя, бурхливий розвиток подій передається натовпом. Художники звертаються до трагічних або кульмінаційних подій в історії людства. Так, К. Брюллов у картині “Останній день Помпеїв” відобразив трагедію загибелі міста під час виверження Везувію, але на першому плані відобразив красу і відданість взаємовідносин людей перед обличчям смерті. Картина О. Іванова “Явлення Христа народу” — романтична сприйняттям пришествя Христа як духовного та морального відродження людства, устремлінням до досконалості, очікуванням нездійсненого.

Таким чином, на підставі викладеного можна стверджувати, що композиція відіграє провідну роль у розкритті змістовного навантаження сюжету.

Композиція (лат. *compositio* — складання, упорядкування) — це розміщення образотворчих форм у єдності зі змістом. Їй у навчальному процесі академії приділяється неабияка увага. Навчити умінню впевнено компонувати та знаходити якнайвірніше рішення — на це спрямована робота педагогів з першого курсу навчання. Начерки, малюнки, етюди, виконані студентами під час літньої практики, відіграють значну роль у виборі тем для написання “малої” картини.

Життєві враження, почуття, думки студента переростають у творчі задуми. Але потрібна копітка, постійна праця, аби його задум перетворився у високохудожній твір. І в цьому процесі значну роль відіграє робота над ескізом майбутньої композиції. В уяві художника виникають нові образи, нові варіанти. Всі вони обов’язково повинні бути опрацьовані. Іноді для остаточного вибору художникові доводиться робити десятки ескізів, щоб віднайти найвиразнішу композиційну побудову для передачі головної ідеї сюжету.

Ескіз є живописним проектом, зменшеним у декілька разів, який вирішується в основних колірних співвідношеннях. І вже у таких узагальнених формах повинен чітко прочитуватись основний художній задум.

Перші ескізи доцільно робити невеликого розміру — чим більший ескіз, тим більше часу потрібно для його виконання, а це може призвести до того, що робота вийде “в’ялою”. Також на цьому етапі не потрібно приділяти надмірну увагу розробці деталей, важливіше — визначитись з необхідним колористичним вирішенням. Основними правилами роботи над завершальним ескізом є [1]:

1) вибір сюжету за темою майбутньої композиції. Розглядання й зарисовки конкретних натурних об’єктів і персонажів, які передбачається використати в подальшій роботі;

2) виконання начерків з уяви або з пам’яті;

3) виконання ескізів-варіантів на основі попередніх начерків-ескізів з метою віднайдення найбільш відповідного задуманій темі. Визначення формату ескіза;

4) визначення головних і другорядних елементів у композиції. Віднайдення композиційного центру, висоти горизонту, розміщення персонажів і предметів на картинній площині відповідно до законів лінійної та повітряної перспективи;

5) тонове та колористичне вирішення роботи.

Основною вимогою щодо побудови композиції є забезпечення її цілісності. Видатний російський художник Є. Кибрик зазначав: “Цілісність композиції залежить від зв’язку всіх її елементів між собою, причому ці зв’язки мають визначатись логікою розвитку ідеї, до кінця відчутю та збагненою психологічною взаємодією між героями твору” [2, с. 8].

Вважаються основними три ознаки цілісності композиції: а) неподільність її, коли неможливо щось видалити чи додати, не порушивши гармонійної рівноваги; б) зв’язок та узгодженість усіх елементів, тобто логічність наявності на одній картинній площині певних персонажів та предметів; в) характерність образів.

Таким чином, студент повинен уважно працювати над архітектонікою композиції, з усіх напрацьованих варіантів створити найбільш цілісний, гармонійно зрівноважений, логічно взаємопов’язаний у деталях остаточний ескіз [3].

Підсилити емоційний вплив твору можна за рахунок контрастів. Наявність контрастних співставлень — одна зі складових змістовної виразності картини чи ескіза. Є декілька різновидів контрастів, які можна застосувати у творі. За допомогою контрасту світла й тіні, приміром, виділяються головні персонажі, підсилюється драматичне звучання, надається певне змістовне навантаження окремим фрагментам композиції (Рембрандт — “Повернення блудного сина”). Контрасти кольорів застосовують для підсилення звучання колориту (А. Матісс — “Червоні рибки”). Для повнішого розкриття ідеї сюжету дуже важливий психологічний контраст головних героїв (П. Федотов — “Свіжий кавалер”).

Важливе значення має підпорядкування всіх засобів побудови композиції ідейному задумові твору. Відомо, що не всі зображені в картині речі водночас потрапляють в оптичне поле зору глядача. Те, що знаходиться у центрі, одразу привертає до себе увагу, на відміну від предметів, розташованих на “периферії” композиції. Тому доцільно найголовніші змістові елементи розміщувати у центрі композиції, підсилюючи їх кольором та світлом. Саме так була вирішена композиція картини І. Рєпіна “Іван Грозний”. У центрі полотна два головні персонажі — царсиновбивця та помираючий син. Їхні постаті виділено світлом із загального темного тла, червоний колір плям крові також привертає увагу до їхніх облич.

Нагадаємо основні закономірності композиції. Насамперед автором визначається сюжетно-композиційний центр задуманого твору. Показовою в цьому сенсі є картина Веласкеса “Здача Бреди”. На геометричному перетині діагоналей, на тлі світлого багатокутника зображено

темний ключ, який є і композиційним, і змістовим центром картини, кульмінаційним моментом розповіді про історичну подію — здачу голландського міста Бреди іспанцям.

Живопис може відтворити тільки один певний момент. Тому дуже важливо передати рух у часі — що було до того і що буде після. Картина І. Репіна “Не чекали” відтворює неочікувану зустріч арештанта із сім’єю. Одна мить відтворена на полотні, а проте глядач може уявити, що відбувалося у кімнаті до цієї миті (мати сиділа у кріслі, дружина грала на фортепіано, діти малювали або ж читали, сидячи за столом) і що відбуватиметься далі.

Для відтворення в одному моменті подій, що відбуваються у певному просторі і часі, велике значення має ритм. В картині О. Дейнеки “Оборона Петрограда” чіткий і бадьорий ритм силуетів бійців, що йдуть на фронт, контрастує з уповільненим ритмом фігур поранених, що рухаються на другому плані в протилежний бік. Надзвичайно лаконічна композиція побудована на двох горизонталях і чітко виявленому ритмі. Саме останній грає визначальну роль у сприйнятті зображеного дійства.

Симетрія в композиції передає відчуття врівноваженості, філософського спокою, гармонії (Н. Пуссен — “Аркадські пастухи”). Асиметрія застосовується для передачі динамічної дії або емоційної внутрішньої напруги (Рембрандт — “Ассур, Асман і Есфірь”).

За допомогою масштабності або прийому ізоляції, обособлення можна проакцентувати головні деталі або виділити найголовніші персонажі у багатофігурній композиції. Працюючи над картиною “Явлення Христа народу”, О. Іванов дощукувався саме такого вирішення, про що свідчать початкові варіанти ескізів композиції, у яких Христос був зображений в натовпі людей, через що втрачалася його непересічність.

“Творчу композиційну роботу художника над твором, — зазначає Є. Шорохов, — можна поділити на дві стадії: перша — вираження ідейного змісту, загальне трактування живописно-художнього образу конструктивно-пластичними і декоративними засобами, побудовчо, з виявленням сюжетно-композиційного центру; друга — психологічна робота, що поглиблює ідейну, змістову сутність твору за допомогою узагальнення й типізації” [4, с. 25].

Таким чином, у роботі над завершальним ескізом художник повинен враховувати певні композиційні закономірності, дотримуватись основних правил побудови композиції, адже тільки завдяки цьому можна досягти позитивного результату.

1. *Кириченко М.А., Кириченко І.М.* Основи образотворчої грамоти: навч. посібник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Вища школа, 2002. — 190 с.
2. *Кибрик Е.А.* Общие сведения о композиции. — М.: Юный художник, 2006. — 32 с.
3. *Герчук Ю.Я.* Основы художественной грамоты. Язык и смысл изобразительного искусства. — М.: Учебная литература, 1998. — 204 с.
4. *Шорохов Е.В.* Композиция. — М.: Просвещение, 1986. — 207 с.